

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

V/2012

ГРАМАТИКА У УЏБЕНИЦИМА ЊЕМАЧКОГ ЈЕЗИКА КРАЈЕМ 19. И ПОЧЕТКОМ 21. ВИЈЕКА

Апстракт: У раду се анализира граматичко градиво у два уџбеника њемачког језика који припадају различитим временским периодима и који су састављени према потпуно различитим методама. На једној страни је уџбеник састављен према граматичко-преводној методи, који је кориштен у босанскохерцеговачким основним школама крајем 19. вијека, а на другој уџбеник који је представник комуникативне методе и који се тренутно користи у основним школама Републике Српске. Граматичко градиво ће бити анализирано из више углова као што су избор, обим, редослијед и начин на који се то градиво обрађује и увјежбава како би се стекао јасан увид у улогу граматике у настави њемачког језика крајем 19. и почетком 21. вијека.

Кључне ријечи: лингвистичка граматика, педагошка/дидактичка граматика, уџбеник, граматичко-преводна метода, комуникативна метода, прогресија, индуктивни поступак, дедуктивни поступак, визуелизација.

О посматрано кроз историју улога граматике у учењу страних језика различито је вреднована. Зависно од тога који се дидактичко-методички концепт налазио у основи тог учења, улога граматике се кретала од прецењивања до потпуног потцењивања (Bohn 1996²: 145). Док су представници традиционалне граматичко-преводне методе сматрали да се без граматике не може научити страни језик, дотле су присталице директне методе тврдили да граматика нема шта тражити у настави страних језика (Götze 1994: 66, 67). Међутим, истраживања су показала да је граматика за учење страних језика, за рецепцију и продукцију језичких исказа и потребна и корисна. Касније се, за разлику од ова два екстремна схватања улоге граматике у учењу страних језика, усталило мишљење да граматика није ни садржај ни циљ наставе страних језика, јер циљ те наставе није да ученици стекну систем-

ско знање о језику-циљу него да овладају језичким вјештинама и стекну комуникативну компетенцију. У таквој настави граматика служи као средство за постизање циља, тј. помаже да се усвајају и примјењују што коректнији искази језика-циља.

1. Шта је заправо граматика? Различите научне дисциплине дају различита тумачења. Пошто се овдје ради о граматици која се користи у настави страних језика, навешћемо дефиницију Хајдове (уп. Blažević 2007: 101), која под грамамом подразумева наставно градиво које ученик мора познавати како би могао правити реченице, разумјети их и међусобно повезивати.

Значајно је навести и Хелбигово тумачење граматике (уп. Henrici 1986: 218; Funk/König 1991: 12, 13; Bohn 1996²: 146, 147; Blažević 2007: 101), који разликује граматику А, граматику Б и граматику Ц.

Граматика у уџбеницима њемачког језика крајем 19. и почетком 21. вијека

Под граматику А Хелбиг подразумева комплетан систем правила једног језика, независно од тога како је он представљен у лингвистици.

Граматика Б означава научно-лингвистички опис система правила језика – описивање језика за лингвистичке сврхе.

Граматика Ц представља систем правила које ученик систематично учи у настави или несистематично усваја изван наставе – она граматичка знања којима ученик располаже приликом употребе језика (Grammatik im Kopf).

Код граматике Б Хелбиг разликује лингвистичку Б₁ и дидактичку или педагошку граматичку Б₂.

Лингвистичка граматика представља лингвистичко описивање језичких структура, то је теорија о једном одређеном језику, док педагошка/дидактичка граматика представља граматичка правила и структуре у уџбенику ради учења језика, тј. она представља дидактичко-методичко прекомпоновање и адаптацију лингвистичке граматике, избор из лингвистичке граматике за потребе наставе страних језика.

За нас је посебно значајна граматика Б₂, тј. педагошка/дидактичка граматика која је садржана у уџбеницима страних језика. Шта ће у тим уџбеницима бити представљено од лингвистичке граматике, зависи од бројних фактора. Код Хенриџа (Henrici 1986: 221) наилазимо на следеће факторе:

- образовни циљ, тј. које способности се желе развити код ученика (нпр. читање, говор, превођење, писање);
- одређени физиолошки фактори, нпр. узраст ученика;
- теорија учења и други психолошки фактори;
- ниво наставе (почетни, средњи, напредни);
- облик рада (групни рад, индивидуални рад);
- степен развоја технике.

Блажевић (Blažević 2007: 102) као факторе који одређују избор граматичког градива наводи образовни циљ групе, теорију учења и педагошку психологију.

2. Као што смо већ рекли, улога граматике у настави страних језика је у различитим временским периодима различито тумачена. Да бисмо то доказали и на конкретном примјеру, изабрали смо два временска периода између којих лежи читав један вијек, а које карактеришу двије различите методе са потпуно различитим образовним циљевима који се желе постићи у настави страних језика. Први период је крај 19. вијека, када је настава страних језика била обиљежена граматичко-преводном методом, а други почетак 21. вијека, који карактерише комуникативна оријентација наставе страних језика. Као полазна основа послужила је нам два уџбеника њемачког језика – један из првог, други из другог поменутог временског периода – који су састављени према принципима наведених метода.

Уџбеници као „дјеца свога времена“ (Neuner 1989: 241, 242) треба да дају јасну слику у погледу циљева и принципа наставе, а у вези с тим и улоге граматике у наставном процесу у учењу страних језика. Да бисмо што потпуније сагледали улогу и значај граматике, размотрићемо следећа питања:

- који дијелови лингвистичке граматике су изабрани и представљени у уџбеницима,
- на који начин су ти дијелови представљени,
- да ли су и на који начин су објашњена граматичка правила и да ли је при томе кориштена стручна терминологија,
- да ли су кориштена визуелна средства у објашњењима,
- како је расподијељено граматичко градиво (врста граматичке прогресије),

- на који начин се увјежбавају граматичке структуре.

2. 1. *Граматичко-преводна метода* је, као што јој само име каже, у први план стављала граматiku. Сматрало се да ко зна граматiku зна и страни језик. Представљање граматике и граматичких правила вршило се на исти начин као што се представљала граматика латинског језика. То значи да се један живи језик представљао истим оним средствима којима се представљао један „мртви“ језик, што је повлачило за собом бројне изузетке. При томе су се најприје наводила граматичка правила, затим су слиједили примјери и на крају изузеци, уколико их је било. Ученици су учили напамет та правила, а да су их научили и схватили и да их знају применијени, доказивали су превођењем појединачних и изолованих реченица с матерњег језика на страни и обрнуто. Неријетко су за то кориштени и књижевни текстови.

Као представника ове методе анализираћемо уџбеник *Njemačka slovnica za ručke i građanske škole*¹ (у даљем тексту *Njemačka slovnica*). Уџбеник је кориштен осамдесетих и деведесетих година 19. вијека у 3. и 4. разреду основних школа у Босни и Херцеговини.

2. 2. *Комуникативна метода*, која се у дидактици страних језика јавља седамдесетих година 20. вијека и траје и данас, поставља сасвим другачије циљеве. Као најважнији циљ издваја се комуникативна компетенција, под којом се подразумева способност ученика да на одговарајући начин знају вербално реаговати у различитим животним ситуацијама (Henrici 1996: 516) – то је способност ученика да могу разумјети

оно што чују или прочитају и да на одговарајући начин знају реаговати на то, тј. да усмено или писмено знају изразити своје мисли, ставове, жеље и сл. Тежи се што аутентичнијој употреби језика, због чега се увјежбама симулирају реалне ситуације. Полази се од тога да се приликом говора изводе одређене вербалне радње (*Sprechhandlungen*), нпр. издају наредбе, постављају питања, изражавају жеље, што значи да се посматрају прагматичке компоненте језика. Због тога се у први план стављају примјери различитих изражајних могућности одређених говорних намјера (*Sprechintentionen*), који су уџбеницима представљени у реалним ситуацијама, дакле, онако како би их ученик могао употријебити у комуникацији. Предност се сада даје свим језичким вјештинама, а бирају се оне теме које ученицима нешто значе и с којима се они могу идентификовати.

Други уџбеник који ћемо користити у анализи састављен је према овој методи. У питању је *Pingpong Neu 1* (у даљем тексту *Pingpong*), који се користи у 6. и 7. разреду већине основних школа Републике Српске. И један и други уџбеник намијењени су за почетни ниво учења њемачког језика.

3. *Njemačka slovnica* садржи правопис, изговор, морфологију и синтаксу, а *Pingpong* само морфологију и синтаксу.

3. 1. *Правопис* је у *Njemačkoj slovnici* дат само кроз приказ слова латинице и готице која се користе у њемачком језику. *Изговор* је у овом уџбенику прилично детаљно обрађен. За већину гласова, а поготово оних којих нема у матерњем језику² ученика, аутор објашњава на који начин се они изговарају, наводећи при томе већи број примјера. Занимљиво је да аутор не објашњава начин изговора преглашених самогласни-

1 *Njemačka slovnica* заправо значи 'њемачка граматика', али не може се посматрати само као школска граматика у правом смислу те ријечи. Она у себи садржи и вјежбе, па се може означити као теоријско-практични приручник.

2 Под матерњим језиком подразумевамо језик којег су ученици у Босни и Херцеговини крајем 19. вијека користили као матерњи.

ка ä, ö, ü, него само констатује да их „и паџем језику нема“ (Kobenzl 1885²: 5) и наводи неколико примјера. Код појединих гласова повлачи се паралела с гласовима матерњег језика како би се ученицима олакшао увид у гласовни систем њемачког језика.

У уџбенику *Pingpong* ниједном ријечју се не помињу *правопис* и *изговор* њемачког језика. Уџбеник прати *CD* тако да ученици већи дио језичког материјала, поготово у првим лекцијама, могу чути путем тонског записа, при чему треба да повезују гласове које чују са њиховим словним реализацијама и на тај начин усвајају гласовни систем њемачког језика.

И један и други уџбеник тежиште стављају на *морфологију*, што је и разумљиво јер се ради о почетном нивоу, гдје ученици треба да стекну основна знања из њемачког језика.

У *Нјемацкој словници* обрађено је седам врста ријечи: именице, замјенице, глаголи, придјиви, бројеви, приједлози и члан, који би у депенденцијалној граматици спадао у класу детерминатива. У *Pingpong*-у наилазимо на шест врста ријечи: глаголе, именице, детерминативе, замјенице, бројеве и приједлоге. Дакле, недостаје класа придјева у односу на први уџбеник.

Највише простора у *Нјемацкој словници* посвећено је глаголима. Одмах у првој лекцији наведене су комплетне парадигме глагола *sein* у презенту, претериту и императиву. Као најфреквентнији глагол он ће омогућити творбу најједноставнијих реченица, али и увођење још неких граматичких структура, као што су негиране и упитне реченице. Осим тога, уз глагол *sein* могуће је обрађивати и неке друге врсте ријечи, прије свега именице, придјеве и замјенице, што омогућава варирање реченица у погледу допуне у номинативу и предикативне допуне.

На исти начин обрађен је и глагол *haben*. Ученици су упознати с облицима овог глагола у презенту, претериту и императиву, а у реченицама се сада могла користити и допуна у акузативу.

Пошто се глаголи *sein* и *haben* користе за творбу сложених глаголских времена, већ у једној од наредних лекција представљени су примјери за свако од ових времена, што је истовремено била прилика да се представи и парадигма глагола *werden* у презенту, а који служи и за творбу футура. Иако су се ученици до тада сусрели само са два глагола, ипак су у раном стадијуму учења њемачког језика били суочени са овим комплексним граматичким феноменом како би увођењем нових глагола били у стању да сваки од тих глагола употријебе у било којем времену.

Након тога детаљније су представљени слаби глаголи, и то у свим временима, затим глаголи са ненаглашеним префиксом, безлични, рефлексивни и неправилни глаголи. У ове посљедње сврстани су и модални глаголи, који су означени само термином „неправилни“.

У *Нјемацкој словници* своје мјесто нашао је и пасив радње. Као један од комплекснијих граматичких феномена смјештен је у посљедње лекције овог уџбеника, а презентован је у свим временима.

Јаки глаголи, као посебна супкласа глагола, остали су изван поља интересовања овог уџбеника, ако изузмемо неке од њих који су сврстани у неправилне глаголе, попут глагола *gehen*.

Уз парадигму глагола *sein* истовремено су представљене и личне замјенице. Приликом навођења парадигми сваке од ових замјеница поштовао се принцип поступности: најприје су наведене парадигме личних замјеница *ich* и *du*, затим *wir* и *ihr*, да би на крају услиједиле парадигме замјеница за 3. лице једине и множине, као и учтиви облик. Поред личних обрађене су и

упитне замјенице *wer* и *was*, и то у свим падежима, како би ученици знали правити упитне реченице и постављати тзв. *W*-питања.

Од осталих замјеница обрађена је повратна замјеница *sich* у дативу и акузативу и неодређена замјеница *man*.

Код следеће врсте ријечи, именица, тежиште је на деклинацији и на подјели именица с обзиром на њихове облике у једнини и множини. Разликују се јака, слаба и мјешовита деклинација. Свака од ових деклинација детаљно је објашњена уз навођење парадигми за једнину и множину. Код сваког типа деклинације наведена је и подужа листа именица које се мијењају по тој деклинацији. Уз ову врсту ријечи треба споменути одређени и неодређени члан, за које су такође представљене комплетне парадигме.

У *Njemačkoj slovnici* своје мјесто су нашли и присвојни детерминативи, који се у традиционалној граматици, па према томе и у овом уџбенику, третирају као замјенице.

Још једна врста ријечи представљена је детаљно у *Njemačkoj slovnici*. То су придјиви. Као прво обиљежје придјева наводи се компарација. Прецизно је објашњена творба компаратива и суперлатива, затим појава прегласа у компаративу и суперлативу код одређених придјева, да би се на крају указало и на неправилну компарацију. Исто тако детаљно обрађене су и све три деклинације придјева (слаба, јака и мјешовита), али у различитим лекцијама. Код сваке деклинације наведене су парадигме за сва три рода у једнини и множини.

Бројеви се у *Njemačkoj slovnici* дијеле на: главне, редне и неодређене. Када су у питању главни бројеви, занимљиво је да нема никаквог ограничавања на ниже бројеве, него се спомињу и стотине, хиљаде, па и милиони. Код неодређених бројева наводе се елементи као *aller, e, es; einiger, e, es; mancher, e, es;*

који се према зависности граматици сврставају у неодређене детерминативе, затим придјиви *viel, wenig*. Наводе се такође *etwas* и *nichts*, од којих зависност граматици први третира као неодређену, а други као негативну замјеницу.

Од приједлога се наводе они који регулирају датив, затим акузатив и на крају датив и акузатив. Занимљиво је да се код приједлога с дативом поред оних најчешћих наводе и неки који се не употребљавају тако често: *binnen, gemäß, nächst, sammt*.

3. 2. У уџбенику *Pingpong* већ у првој лекцији почиње се са обрадом једног броја слабих и јаких глагола (*spielen, wohnen, kommen, heißen, sein*), али без навођења комплетних парадигми, него се то чини сасвим поступно. Најприје се обрађују облици ових глагола у 1. и 2. лицу једнине, у другој лекцији долази на ред 3. лице једнине, да би се тек у петој лекцији прешло на обраду свих облика множине. Као засебне групе обрађени су глаголи за које је карактеристична промјена *e/i Wechsel*, затим глаголи с наглашеним префиксом и један дио модалних глагола. Тако се већ у првим лекцијама јавља глагол *mögen*, и то у облику *möchte*, да би се у другом дијелу уџбеника појавили модални глаголи *müssen* и *können*. Поред тога обрађен је и императив слабих и јаких глагола, а у посљедњој лекцији претерит глагола *sein* и *haben*.

Приликом обраде конјугације глагола истовремено су представљене и личне замјенице у номинативу. У акузативу су обрађене једино личне замјенице за 3. лице једнине, а у дативу личне замјенице за 1. и 2. лице једнине. Од замјеница су узете у обзир једино још упитне замјенице *wer* и *was* у номинативу и акузативу и неодређена замјеница *man*.

Од детерминатива обрађени су одређени и неодређени члан, присвојни

детерминативи *mein* и *dein* и негативни детерминатив *kein*. Најприје су представљени у номинативу, затим у акузативу и на крају у дативу. Заједно са њима појављују се и именице, мада се прави и посебан осврт на именице у номинативу и акузативу када стоје само с одређеним чланом. Код именица се обрађује још и множина.

У уџбенику *Pingpong* своје мјесто су нашли главни и редни бројеви. Главни бројеви су обрађени у двије групе, најприје од 1 до 20, а онда и остали главни бројеви.

Занимљиво је да приједлози нису подијељени узимајући у обзир падеже које регирају, како се то обично чини у уџбеницима њемачког језика. Подијељени су на основу функције коју има фраза у којој се налазе. Тако једну групу чине приједлози који су дио темпоралног додатка, а другу групу приједлози који стоје унутар ситуативне или директивне допуне.

Синтакса је и у једном и у другом уџбенику обрађена веома кратко. У *Njemačkoj slovnici* већ приликом обраде глагола *sein* спомиње се придјев у функцији предикатива и његове морфолошке карактеристике, што омогућава ученицима да усвоје правило творбе кратких и једноставних реченица. Други граматички феномен који се тиче синтаксе јесу упитне реченице са глаголом на првом мјесту.

Овај дио граматике је у уџбенику *Pingpong* незнатно опширнији, а односи се на творбу изјавних и упитних реченица и на ред ријечи у изјавној реченици ако се унутар ње нађу допуна у акузативу или неки темпорални додаток.

Из анализе граматичког градива у *Njemačkoj slovnici* и *Pingpong*-у може се видјети да су неки дијелови лингвистичке граматике заступљени у оба уџбеника. У већини случајева разлика је у обиму изабраног градива као и у начину на који је то градиво представљено.

Док су у *Njemačkoj slovnici* заступљени и они граматички облици који нису примјерени почетном нивоу учења њемачког језика, дотле се у *Pingpong*-у налази само онај дио граматике који је неопходан за почетни степен и за остваривање најосновније комуникације.

4. У *Njemačkoj slovnici* граматичко градиво је обрађено *дедуктивним путем*. Свака лекција почиње навођењем парадигме одређеног граматичког феномена или давањем детаљних теоријских објашњења у вези са датим феноменом, а која се односе на најважније морфолошке карактеристике и начин употребе, уз набрајање лексема са истим или сличним обиљежјима. Уколико има одступања од правила, наводе се и она. Објашњења су дата на матерњем језику ученика, а уз сваку лексему на њемачком језику која се налази унутар парадигме или која унутар теоријских објашњења стоји као примјер, наводи се и њен преводни еквивалент на матерњем језику ученика. Након тога слиједи увјежбавање граматичког феномена.

У *Pingpong*-у граматику је представљена *индуктивним путем*. Сваки граматички феномен уведен је кратким дијалогом, унутар којег барем 2–3 реченице садрже поменути феномен. Дијалози одсликавају неку реалну животну ситуацију, а најчешће су узети из живота ученика и њихове свакодневице. Након тога слиједи приказ датог граматичког феномена, најчешће табеларно, без икаквих теоријских објашњења, чак и без именованог тог феномена. Потом долазе вјежбе. На крају сваке лекције још једном је дат табеларни приказ цјелокупног граматичког градива које је обрађивано у тој лекцији, уз повремено навођење парадигми. Теоријских објашњења ни у овом случају нема, једино је именован сваки појединачни граматички феномен.

Начин обраде једног граматичког феномена у *Njemačkoj slovnici* и *Ping-*

pong-у илустроваћемо на примјеру члана:

О сполнику

Нјемачки језик има сполник, и то двојак: извјесни (*der die das*) и неизвјесни (*ein eine ein*). Тај се сполник употребљава уз именце, којим обично показује род (спол), број и падеж.

Der i ein стоје уз именци мушког рода,

Das i ein уз именце средњег рода,

Die i eine уз именце женског рода.

Склонидба извјеснога сполника

Склонидба извјеснога сполника				
	Једнина.			Множина.
	Мушки	женски	средњи	
Nom.	der	die	das	die
Gen.	des	der	des	der
Dat.	dem	der	dem	den
Akus.	den	die	das	die

(Kobenzl 1885²: 15, 16)

Grammatik

ein, mein, dein	ein, mein, dein	eine, meine, deine
der	das	die
Bleistift	Mäppchen	Kreide
Füller	Lineal	Tasche
Spitzer	Heft	Schere
Maskulinum	Neutrum	Femininum

(Kopp/Frölich 2001: 60)

Као што се може видјети из наведених примјера, рад на граматици у ова два уџбеника разликује се у великој мјери. Та разлика произлази из дидактичко-методичких концепата по којима су састављени *Нјемачка slovnica* и *Pingpong* и циљева који се постављају у настави страних језика.

С једне стране имамо, дакле, граматичко-преводну методу, чији је циљ усвајање система једног језика (*Spra-*

chwissen). То се одвија на тај начин што се уче граматичка правила, и то изолована јер се сматрало да ће ученици без тешкоћа правити граматички коректне реченице ако познају граматичка правила и уз то науче одређени фонд ријечи.

С друге стране стоји комуникативна метода, у којој је циљ оспособљавање ученика за комуникацију, тј. за разумијевање информација које чују или прочитају и за производњу информација било усменим, било писаним путем (*Sprachkönnen*).

Док се у *Нјемачкој slovnici* објашњава који члан стоји уз именице којег рода, без навођења примјера, дотле се у *Pingpong*-у наводи већи број примјера у којима члан стоји уз именицу. Посматрајући дате именице, ученик ће неминуовно закључити да једна група именица има нешто заједничко што је разликује од друге групе именица. У графичком приказу који слиједи послје тога именице су разврстане у групе на основу члана који стоји уз њих. Проблем је само у томе што је свака група именица именована термином (*Maskulinum, Neutrum, Femininum*) који је ученицима неразумљив, па је потребна помоћ наставника да објасни значење тих термина, након чега ученици могу закључити да одређени члан указује на род именице.

Сљедећа разлика се огледа у томе да су у *Нјемачкој slovnici* наведене парадигме одређеног члана за све родове у једнини и парадигма одређеног члана у множини. Редослијед падежа је исти онакав као што се може срести у свим традиционалним граматицама – номинатив, генитив, датив, акузатив. То значи да се у граматичко-преводној методи уопште није водило рачуна о фреквентности неког граматичког феномена. Сваком од њих посвећено је једнако простора, без обзира да ли се он у свакодневном говору употребљава често или не. Тако је и генитив, који се у

њемачком језику употребљава много рјеђе него остали падежи, добио једнако простора као и остали, далеко фреквентнији падежи.

С друге стране у *Pingpong*-у се почиње с номинативом као најфреквентнијим падежом. Тек касније ће услједити обрада акузатива, па потом датива, док се генитив уопште не спомиње. Према томе, редослијед је направљен на основу заступљености падежа у свакодневној комуникацији, тј. слиједе се дидактички и прагматички циљеви.

У обради члана у *Njemačkoj slovnici* и *Pingpong*-у, а то се односи и на остале граматичке феномене, примјетна је још једна разлика. У *Pingpong*-у је у уводном дијалогу представљен начин употребе одређеног члана, али и присвојног детерминатива, тако да ученици на конкретном примјеру могу видјети како се дати граматички феномен употребљава у комуникацији. Оваквих примјера нема у *Njemačkoj slovnici*, јер у вријеме граматичко-преводне методе ученици нису учили језик да би комуницирали на њему, него да би га учили онако како су се учили „мртви“ језици.

5. Већ смо у тексту спомињали да у *Njemačkoj slovnici* постоје бројна теоријска објашњења, а унутар тих објашњења јављају се термини којима се именује неки граматички феномен. Сва објашњења дата су на матерњем језику ученика, а на истом том језику употријебљена је и већина термина. Међу њима се налази неколико застарјелих термина који више нису у употреби, као нпр.:

uzvišak (преглас), *dočetak* (суфикс), *začetak* (префикс), *spolnik* (члан), *posjedne* (присвојне) *zamjenice*.

Тек понегдје се наводе и латински термини, и то углавном кад се наводе глаголска времена и глаголски начин, када је ријеч о компарацији придјева или кад се именују падежи, али уз сваки

латински термин (осим падежа) обавезно стоји и термин на матерњем језику.

С друге стране у *Pingpong*-у нема никаквих објашњења, али су зато употријебљени бројни термини којима се именују врсте ријечи, падежи, род и број именица, реченични чланови. Та терминологија је по правилу латинска. Веома ријетко се може срести термин на њемачком језику, и то само када се именује реченица (*Satz*) или нека ситуативна допуна или додатак који су означени само као *Zeit/Ort*.

6. У *Njemačkoj slovnici* и у *Pingpong*-у кориштени су различити облици визуелног истицања значајних аспеката неког граматичког феномена. У оквиру теоријских објашњења у *Njemačkoj slovnici* примјењује се спационирање и тамнији отисак, док је у оквиру парадигми сваки наставак одвојен од лексеме на коју се додаје, нпр.:

Nom. die Mensch-en
Gen. der Mensch-en
Dat. den Mensch-en
Akus. die Mensch-en

(Kobenzl 1885²: 21)

У *Pingpong*-у визуелизација је извршена помоћу табела и боја. Табеле служе за што прегледније представљање сваког појединог граматичког феномена, а боје за истицање унутар табела оног што је посебно значајно код датог феномена. На основу оног што је означено бојом ученици могу без проблема формулисати правило за дати граматички феномен (видјети примјер члана).

7. Још једна значајна тачка у којој се разликују *Njemačka slovnica* и *Pingpong* јесте распоред језичког материјала (*прогресија*). На који начин ће он у неком уџбенику бити распоређен зависи првенствено од циља који се жели постићи у учењу страног језика. Већ смо раније истакли да је циљ у вријеме примјене граматичко-преводне методе био овладавање језичким системом, тј.

граматиком једног језика, па су се у уџбеницима из тог времена појединачно обрађивале врсте ријечи једна за другом. То правило није у потпуности примијењено у *Njemačkoj slovnici*. Истина, обрађено је седам врста ријечи од укупно десет, али је ипак примјетна одређена поступност како би ученици, који се тек сусрећу с њемачким језиком, постепено могли стицати увид у граматику њемачког језика. Прве лекције овог уџбеника посвећене су обради глагола *sein*, личних и упитних замјеница, негације и употреби придјева као предикатива. Тиме се ученици желе оспособити за прављење кратких и једноставних изјавних реченица с глаголом *sein* као копулом, с негацијом и без ње, као и за творбу упитних реченица. И послије тога се међусобно смјењују поједини сегменти из различитих врста ријечи – није комплетно обрађена једна врста ријечи, послије које долази друга и тако редом. Али зато је сваки од тих сегмената детаљно обрађен. Тако се нпр. код деклинације именица или придјева наводе облици у свим падежима, а када се говори о пасиву, онда се у једној лекцији обрађују сва времена, иако се ради о почетном нивоу учења њемачког језика. Због тога се у овом уџбенику може говорити о *линеарној граматичкој прогресији*. Без обзира колико је одређени сегмент неког граматичког феномена фреквентан, он је ипак детаљно обрађен јер је циљ да се на почетном нивоу што исцрпније представе облици свих промјенљивих врста ријечи.

За разлику од *Njemačke slovnice Pingrong* показује сасвим другачију концепцију када је у питању граматичко градиво. Док се у првом уџбенику оно налази у центру пажње и чини окосницу сваке лекције, дотле се у другом уџбенику неупадљиво провлачи кроз лекције и служи само као помоћно средство у постизању примарног циља – оспособљавању ученика за комуникацију. И у

уџбенику *Pingrong* заступљене су скоро исте врсте ријечи као и у *Njemačkoj slovnici*, али у много мањем обиму. Гледано у цјелини, ниједна врста ријечи није детаљно обрађена, него су заступљени само поједини сегменти који су потребни на почетном нивоу. Веома поступно се иде са увођењем појединих граматичких феномена који се међусобно смјењују да би сваки пут били проширени за неки нови аспект. Тако се детерминативи *ein, mein, dein* презентују у номинативу у 3. лекцији да би се у 6. лекцији поново појавили у истом падежу, али сада заједно са одређеним чланом и проширени негативним детерминативом *kein*. Све ове детерминативе поново срећемо у 8. лекцији, и то у акузативу, да би се још једном појавили у посљедњој, 12. лекцији у дативу. Због овакве расподјеле и представљања граматичког градива овдје имамо *цикличну граматичку прогресију*.

У *Njemačkoj slovnici* и *Pingrong*-у примјетна су још два типа граматичке прогресије. *Njemačka slovnica* садржи обиље граматичког материјала, један граматички феномен смјењује други, од оних једноставнијих до веома комплексних, као што су деклинација именица и придјева, глаголска времена, пасив. Због тога овдје имамо *вертикалну граматичку прогресију*. Пошто је у *Pingrong*-у присутно мање граматичког градива које није тако детаљно обрађено него се поступно уводе они дијелови граматике који су ученицима на почетном нивоу потребни за једноставније облике комуникације, овдје говоримо о *хоризонталној прогресији*.

8. Посљедњи аспект који желимо упоредити у *Njemačkoj slovnici* и *Pingrong*-у јесу граматичке вјежбе. Као и у свим претходним аспектима и овдје су присутне велике разлике. Управо се у вјежбама огледа друга значајна карактеристика граматичко-преводне методе, по којој је састављена *Njemačka slovnica*.

Видјели смо на који начин је представљено граматичко градиво у овом уџбенику, које је након обраде и учења напамет ваљало примјењивати у „пракси“. За то су служиле вјежбе превођења с њемачког језика на матерњи и обрнуто. Овај тип вјежби присутан је у готово свакој лекцији и обично се састоји од двије групе реченица. Једну групу чине реченице на њемачком језику које треба превести на матерњи језик, а другу групу реченице на матерњем које треба превести на њемачки језик. Превођење на матерњи језик показује у којој мјери ученици разумију презентовани језички материјал, а превођење на њемачки језик показује у којој мјери су ученици усвојили граматичко градиво и да ли га знају примијенити. Реченице у вјежбама тематски су неповезане. Једина заједничка тачка им је граматички феномен који се жели увјежбати. Баш због тежње да се у свакој реченици нађе дати граматички феномен, те реченице често дјелују извјештачено и ријетко се могу срести у свакодневном животу. Као примјер навешћемо неколико реченица из лекције у којој се обрађује компарација придјева:

1. Ich bin jünger als Sie. 2. Die Frau war älter als der Herr. 3. Das Kaninchen (kunić) ist kleiner als der Hase. 4. Die Schande (sramota) ist schlimmer als der Schaden. 5. Sie waren gesünder (i gesünder) als wir. 6. Dieser Same ist nicht schlechter als jener. [...]

1. Ja sam siromašniji nego ti. 2. Ona bijaše razboritija nego on. 3. Vi bijaste sretniji nego mi. 4. On je manji od nje. 5. Mi bijasmo iskreniji od Vas. 6. Ovaj je vrt ubaviji od onoga. [...]

(Kobenzl 1885²: 28)

У *Pingpong*-у постоји читав низ различитих вјежби, а оне углавном служе за увјежбавање језичких вјештина. За многе се, међутим, може рећи да су то истовремено и вјежбе које служе за увјежбавање посебних вјештина, међу које спада и граматика. Према томе, увјежбавање неке граматичке структуре

често је само помоћни циљ и пропратна активност у оквиру надређеног основног циља наставе њемачког језика која је оријентисана на комуникацију. У таквим вјежбама граматички феномен који се жели увјежбавати најчешће је смјештен у дијалог, а повремено и у неку другу врсту текста, као што су писмо, мејл и сл., што значи да се покушавају симулирати реалне ситуације, тако да ученици одмах могу видјети на који начин се дати феномен употребљава у комуникацији. За ову сврху углавном се користе вјежбе супституције и допуњавања, гдје ученици замјењују једну лексему другом или умећу лексему у дати контекст водећи при томе рачуна да употријебе исправан облик:

2. Verflixt!

- ▲ Verflixt. Wo ist denn nur mein Füller? Macht weitere Dialoge.
- Was ist denn los? der Bleistift das Lineal die Schere
- ▲ Ach, der Füller ist weg.
Spitzer   Mäppchen   Tasche
- Das gibt 's doch nicht.
Malkasten   Heft   Kreide
- ▲ Doch, er ist weg. /Ach, hier ist er ja.

3. Willkommen in der 7c

Liebe Sonja,

jetzt bin ich hier in der neuen Schule.

Hier ist alles anders als in Hannover. Das Englischbuch zum Beispiel ist ganz anders. Aber (a) ist ineteressant. Mein Malkasten ist riesengroß. (b) hat 24 Farben, nicht zwölf wie normal. Auch der Zeichenblock ist doppelt so groß wie bischer. (c) geht nicht mal in die Tasche. [...]

(Kopp/Frölich 2001: 62)

У првом примјеру увјежбава се употреба детерминатива, а у другом употреба личне замјенице за 3. лице јединине.

Веома ријетке су вјежбе гдје је примарни циљ само увјежбавање неког граматичког феномена. У сљедећем

примјеру ради се о употреби одређеног и неодређеног члана:

1. Was fehlt (der/ein, das/ein, die/eine)?

Das ist ____ Schüler. ____ Schüler geht in die erste Klasse.

Das ist ____ Bild. ____ Bild ist von Doro.

Das ist ____ Tafel. ____ Tafel steht in der Klasse 7b. [...] (Kopp/Frölich 2001: 61)

9. Анализа граматичког градива у уџбеницима *Njemačka slovnica* и *Pingpong* показала је да и један и други уџбеник оправдавају тврдњу с почетка овог рада да су уџбеници дјеца свога времена. И *Njemačka slovnica* и *Pingpong* типични су представници метода по којима су састављени и слиједе образовне циљеве које дефинише и којима стреми методика наставе страних језика у оним временским периодима када су ови уџбеници кориштени или се још увијек користе.

Иако се ради о почетном степену учења њемачког језика, граматика у овим уџбеницима игра сасвим различите улоге. Док *Njemačka slovnica* слиједи циљ овладавања језичким системом (*Sprachwissen*), због чега је граматичко градиво представљено детаљно и опширно, чак и оне структуре које превазилазе почетни ниво и оне које се ријетко употребљавају, дотле је циљ у *Pingpong*-у да се од граматичког градива презентује и обради само оно најосновније и оно што је најчешће у свакодневној употреби, а што ће омогућити ученицима да успоставена једноставнију комуникацију (*Sprachkönnen*). У *Njemačkoj slovnici* усвајање граматичког градива врши се учењем напамет, а практична примјена путем превођења. У *Pingpong*-у се и усвајање и примјена граматичког градива врши на основу симулираних комуникативних ситуација. Према томе, *Njemačka slovnica* развија лингвистичку компетенцију код ученика, а *Pingpong* – комуникативну.

Извори

1. Kobenzl, Josip (1885²), *Njemačka slovnica za pučke i građanske škole*. Beč
2. Kopp, Gabriele/Frölich, Konstanze (2001), *Pingpong Neu 1*. Lehrbuch. Ismaning: Hueber Verlag.

Литература

1. Blažević, Nevenka (2007), *Grundlagen der Didaktik und Methodik des Unterrichts Deutsch als Fremdsprache*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.
2. Bohn, Rainer (1996²), *Arbeit an Grammatischen Kenntnissen*. у: Henrici, Gert/ Riemer, Claudia (Hrsg.): Einführung in die Didaktik des Unterrichts Deutsch als Fremdsprache mit Video-beispielen. Band 1. Baltmannsweiler: Schneider Verl. Hohengehren, 145-165.
3. Götze, Lutz (1994), *Grammatik*. у: Kast, Bernd/Neuner, Gerhard (Hrsg.): Zur Analyse, Begutachtung und Entwicklung von Lehrwerken. Berlin [и др.]: Langenscheidt, 66-70.
4. Latour, Bernd (1989): *Lehrwerkanalyse und Lehrwerkkritik*. у: Ehnert, Rolf (Hrsg.): Einführung in das Studium des Faches Deutsch als Fremdsprache, Frankfurt/M [и др.]: Verlag Peter Lang, 75-90.
5. Latour, Bernd (1994): *Grammatik*. у: Kast, Bernd/Neuner, Gerhard (Hrsg.): Zur Analyse, Begutachtung und Entwicklung von Lehrwerken. Berlin [и др.]: Langenscheidt 70-74.
6. Поповић, Бранислава (1992): *Немачке граматике на српскохрватском говорном подручју до 1941*. Београдски универзитет. Анали Филолошког факултета, књига XIX, Београд, 29-50.
7. Schmidt, Reiner (1989): *Grammatik für den Fremdsprachenunterricht Deutsch*. у: Ehnert, Rolf (Hrsg.): Einführung in das Studium des Faches Deutsch als

Граматика у уџбеницима њемачког језика крајем 19. и почетком 21. вијека

- Fremdsprache, Frankfurt/M [и др.]: 10. Henrici, Gert (1986): *Studienbuch: Verlag Peter Lang, 135-158. Grundlagen für den Unterricht im Fach Deutsch als Fremd- und Zweitsprache (und anderer Fremdsprachen)*. Paderborn [и др.]: Ferdinand Schöningh.
8. Storch, Günther (2008³): *Deutsch als Fremdsprache. Eine Didaktik*. Paderborn: Wilhelm Fink.
9. Funk, H/König, M. (1991), *Grammatik lehren und lernen. Fernstudieneinheit 1*. Berlin [и др.]: Langenscheidt.

GRAMMATIK IN DEN LEHRBÜCHERN DER DEUTSCHEN SPRACHE GEGEN ENDE DES 19. UND ANFANG DES 20. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

In diesem Beitrag wird die Grammatik in zwei Lehrbüchern der deutschen Sprache, die aus verschiedenen Zeitperioden stammen und die nach zwei ganz unterschiedlichen Methoden verfasst sind, analysiert. Auf der einen Seite ist es das nach der Grammatik-Übersetzungs-Methode verfasste Lehrbuch, das Ende des 19. Jahrhunderts in bosnischherzegowinischen Grundschulen benutzt wurde und auf der anderen Seite das Lehrbuch, welches die Kommunikative Methode vertritt und das zur Zeit in den Grundschulen der Republik Srpska benutzt wird. Die Grammatik wird aus verschiedenen Aspekten analysiert, wie Auswahl, Umfang, Reihenfolge und Art der Behandlung und Einübung, um Einsicht in die Rolle der Grammatik im Deutschunterricht gegen Ende des 19. und Anfang des 21. Jahrhunderts zu gewinnen.

sanjaradanovic2011@gmail.com